

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.6

Чабан О. М.,

olenauf@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3507-7609, Researcher ID: G-1467-2019

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри цивільного і господарського права та процесу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЗМІНА, РОЗІРВАННЯ ТА ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Анотація. *Стаття присвячена правовому регулюванню зміни, розірвання та визнання недійсним шлюбного договору за сімейним законодавством України. Право на зміну шлюбного договору мають тільки подружжя, незважаючи на те, що сторонами цього договору, крім подружжя, можуть бути й наречені. Для наречених шлюбний договір набуває чинності у день реєстрації шлюбу, і у цей день вони змінюють статус наречених на подружжя.*

Встановлено, що зміна шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою подружжя та за рішенням суду на вимогу одного з подружжя, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Визначено, що розірвання шлюбного договору відбувається на загальних підставах для розірвання договору з урахуванням положень ст. 101 і 102 Сімейного кодексу України. Можлива тільки відмова від шлюбного договору за взаємною згодою подружжя. Ще однією підставою для розірвання шлюбного договору є рішення суду на вимогу однієї із сторін у разі неможливості виконання шлюбного договору.

Підстави визнання недійсним шлюбного договору за рішенням суду визначені Цивільним кодексом України. Недійсним визнається шлюбний договір, якщо його зміст суперечить Сімейному кодексу України, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Також недійсним визнається шлюбний договір, якщо його сторона (сторони) не мають необхідного обсягу дієздатності. Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню і відповідно нотаріус має перевірити обсяг дієздатності сторін. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі – це ще одна з загальних вимог, додержання якої є необхідним для чинності шлюбного договору.

Шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. При недодержання цієї вимоги шлюбний договір визнається судом фіктивним, тобто таким, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

Якщо шлюбний договір суперечить правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей, то за рішенням суду визнається недійсним.

Ключові слова: шлюбний договір, зміна шлюбного договору, розірвання шлюбного договору, недійсний шлюбний договір, наречені, подружжя, реєстрація шлюбу.

Chaban O. M.,

olenauf@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3507-7609, Researcher ID: G-1467-2019

Candidate of Laws, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Civil and Commercial Law and Procedure,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

AMENDMENT, TERMINATION AND NULLIFICATION OF A MARRIAGE CONTRACT

Abstract. *The article is devoted to the legal regulation of the amendment, termination and invalidation of a marriage contract under the family legislation of Ukraine. Only spouses have the right to amend a marriage contract, despite the fact that the parties to this contract, in addition to spouses, can also be fiancés. For*

fiancés, the marriage contract comes into force on the day of marriage registration, and on this day they change the status of fiancés to spouses.

It has been established that the amendment of the marriage contract is carried out by mutual consent of the spouses and by court decision at the request of one of the spouses, if this is required by his interests, the interests of the children, as well as the incapable adult daughter or son, which are of significant importance.

It is determined that the termination of the marriage contract occurs on the general grounds for termination of the contract, taking into account the provisions of Articles 101 and 102 of the Family Code of Ukraine. Only the refusal of the marriage contract by mutual consent of the spouses is possible. Another ground for termination of the marriage contract is a court decision at the request of one of the parties in the event of the impossibility of performing the marriage contract.

The grounds for declaring a marriage contract invalid by a court decision are defined by the Civil Code of Ukraine. A marriage contract is declared invalid if its content contradicts the Family Code of Ukraine, as well as the interests of the state and society, its moral principles. A marriage contract is also declared invalid if its party (parties) do not have the necessary legal capacity. A marriage contract is subject to notarization and, accordingly, the notary must verify the extent of the parties' legal capacity. The expression of the will of the party to the transaction must be free and correspond to his inner will – this is another general requirement, compliance with which is necessary for the validity of the marriage contract.

A marriage contract must be aimed at the actual occurrence of the legal consequences stipulated by it. If this requirement is not met, the marriage contract is recognized by the court as fictitious, that is, one that was concluded without the intention of creating the legal consequences stipulated by this transaction.

If the marriage contract conflicts with the rights and interests of their minor, underage, or disabled children, it shall be declared invalid by a court decision.

Key words: marriage contract, amendment of marriage contract, termination of marriage contract, invalid marriage contract, fiancées, spouses, marriage registration.

JEL Classification: K 12

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-05>

Постановка проблеми. Майнові правовідносини між подружжям, майнові права та обов'язки подружжя як батьків можуть регулюватися шлюбним договором, тобто домовленістю між нареченими або подружжям про виникнення, зміну та припинення майнових прав та обов'язків. Найбільше складностей виникає при внесенні змін, припиненні та визнанні недійсним шлюбного договору, оскільки дані правовідносини регулюються не тільки нормами Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (далі – СК України) [1], а й Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) [2]. При зміні умов шлюбного договору виникає питання щодо суб'єктів, підстав внесення змін до договору. Актуальним є визначення порядку розірвання шлюбного договору на підставі відмови від договору та моменту припинення договору у разі здійснення подружжям права на відмови від договору. Значимим є аналіз підстав недійсності шлюбного договору, які визначені ЦК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці сімейного права є багато досліджень, присвячених шлюбному договору, а саме його сторонам, формі, змісту, моменту набрання чинності договором. Менш дослідженими є питання зміни, розірвання та визнання недійсним шлюб-

ного договору. Дослідження шлюбного договору загалом, і окремих його питань здійснювати такі вчені: Ахмач Г. М., В. О. Бажанова, О. Є. Бурлай, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, К. А. Казарян, О. Р. Кібенко, О. С. Олійник, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, О. О. Ульяненко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення порядку внесення змін, розірвання та визнання недійсним шлюбного договору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шлюбний договір за сімейним законодавством можуть укладати наречені та подружжя. Для наречених шлюбний договір набирає чинності у день реєстрації шлюбу (ч. 1 ст. 95 СК України), а для подружжя – у день його нотаріального посвідчення (ч. 2 ст. 95 СК України). У науковій літературі є думка, що за бажанням сторін шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, може набути чинності з того моменту, який встановлять у цьому договорі його сторони [3, с. 8]. Початок дії шлюбного договору впливає на виникнення у сторін права на зміну його умов. Змінити умови шлюбного договору мають право тільки подружжя, оскільки наречені у день реєстрації шлюбу набувають статусу подружжя. Відповідно ж у реч. 1 ч. 2 ст. 100 СК України

передбачається, що шлюбний договір може бути змінено подружжям.

Як зазначає К. А. Казарян, оскільки шлюбний договір, у тому числі ускладнений іноземним елементом, відноситься до цивільно-правових договорів, то його укладення, зміна, розірвання та визнання недійсним регулюватимуться загальними положеннями про цивільно-правові договори [4, с. 162]. На думку І. В. Чеховської, СК України та ЦК України в питаннях права на укладання шлюбного договору співвідносяться як частина і ціле, де ЦК України встановлює загальні правила, які стосуються договору, а СК України регулює саме шлюбний договір і закріплює всі необхідні для нього умови [5, с. 147]. На сімейні правовідносини поширюється субсидіарно положення ЦК України, який встановлює, що зміни до договору вносяться у такий самій формі, що й договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту (ч. 1 ст. 654 ЦК України). Як відомо, шлюбний договір вчиняється у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. СК України встановлює, що угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується.

Закон не допускає одностороннього внесення змін до договору. Зміна шлюбного договору вчиняється за взаємною згодою подружжя. Друга підстава внесення змін до шлюбного договору визначається у ч. 3 ст. 100 СК України. Так, на вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Загальні підстави для розірвання договору передбачаються у ст. 651 ЦК України: за взаємною згодою сторін; за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення умов договору іншою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом; одностороння відмова від договору, у випадках визначених договором або законом. Ст. 101 і 102 СК України встановлюють спеціальні підстави для розірвання шлюбного договору. Закон передбачає, що одностороння відмова від шлюбного договору не допускається. Можлива відмова від шлюбного договору за взаємною згодою подружжя (реч. 1 ч. 1 ст. 101 СК України). У такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього (реч. 2 ч. 1 ст. 101 СК України). Якщо подружжя не подають до нотарі-

уса заяви про відмову від шлюбного договору, то договір вважається припиненим з моменту його укладення, в іншому випадку – у день подання нотаріусу такої заяви.

Також СК України встановлює ще одну підставу для розірвання шлюбного договору: за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі неможливості його виконання. Неможливість виконання може бути викликана, скажімо, у разі знищення майна, банкрутства подружжя-підприємця, каліцтвом, інвалідністю, важкою хворобою, що само по собі виключає виконати одному з подружжя умову, яку за шлюбним договором він має виконати [6, с. 3].

Отже, розірвання шлюбного договору може бути вчинено за взаємною згодою подружжя. У такому разі шлюбний договір вважається припиненням з дня досягнення домовленості про розірвання договору. Також шлюбний договір припиняється у разі відмови подружжя від договору, зобов'язання припиняється у день його укладення, а якщо подана заява до нотаріуса – то у день подання такої заяви. Шлюбний договір припиняється також за рішенням суду у разі неможливості його виконання. У цьому разі зобов'язання за шлюбним договором припиняються з моменту набрання чинності рішенням суду.

Згідно з ч. 1 ст. 103 СК України шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України. Ця норма підтверджує факт, що ЦК України є джерелом сімейного права. У ч. 1 ст. 8 СК України передбачається, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин. Звідси випливає, що ЦК України до регулювання сімейних правовідносин застосовується субсидіарно (додатково), якщо це не суперечить суті сімейних відносин.

Згідно з ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч. 1-3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу. Зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам – це перша підстава чинності правочину. Зміст шлюбного договору не повинен суперечити СК України, а також інтересам дер-

жави і суспільства, його моральним засадам. Так, шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми (ч. 3 ст. 93 СК України). Як вказується у правничій науці, зазначення в шлюбному договорі умов, які стосуються особистих немайнових відносин, суперечить вимогам закону, а отже, тягне за собою недійсність таких умов [7]. Також шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище (ч. 4 ст. 93 СК України). За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації (ч. 5 ст. 93 СК України). Однак з метою розширення предмета шлюбного договору В. О. Бажанова обґрунтовує доцільність закріплення на законодавчому рівні можливості передачі на підставі шлюбного договору у власність майна, право на яке підлягає державній реєстрації [8, с. 9]. На думку Г. М. Ахмач, недійсним повинен визнаватися шлюбний договір, умови якого ставлять одного з подружжя у край не вигідне становище, тобто шлюбний договір має всі ознаки так званої кабальної угоди [9, с. 10]. Вважаємо, що визнання недійсним шлюбного договору у цьому випадку здійснюється на підставі невідповідності змісту договору положенням Сімейного кодексу та моральним засадам суспільства.

Наступною підставою недійсності правочину ЦК України визначає вчинення правочину особою, яка немає необхідного обсягу дієздатності. Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню і відповідно нотаріус має перевірити обсяг дієздатності сторін, якими можуть бути наречені та подружжя. Відповідно до ч. 2 ст. 92 СК України на укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі – це ще одна з загальних вимог, додержання якої є необхідним для чинності правочину. Цій вимозі має відповідати вчинений шлюбний договір. При недотриманні цієї вимоги закону до шлюбного договору застосовуються положення ст. 229–233 ЦК України.

Ч. 4 ст. 203 ЦК України передбачає, що правочин має вчинятися у формі, встановленій законом. Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується (ч. 1 ст. 94 СК України). Правові наслідки недодержання письмової форми правочину регулюються ст. 218 ЦК

України. Так, недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. У СК України щодо недодержання письмової форми правочину немає прямої вказівки закону на його недійсність. Тому при недодержанні сторонами письмової форми шлюбного договору він є дійсним. Однак, як вказує норма абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків.

Наступна вимога чинності правочину є правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. При недодержання цієї вимоги шлюбний договір визнається судом фіктивним, тобто таким, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей – остатня вимога чинності правочину. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК України.

Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню, у разі недодержання цієї вимоги такий договір є нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Право на зміну шлюбного договору мають подружжя. Наречені можуть бути стороною шлюбного договору, але вони вносять зміни до цього договору як подружжя, тому що для наречених шлюбний договір набуває чинності у день реєстрації шлюбу. У цей день наречені набувають статусу подружжя. Зміна шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою та за рішенням суду на вимогу однієї із сторін, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Розірвання шлюбного договору відбувається на загальних підставах для розірвання договору з урахуванням положень ст. 101 і 102 СК України. Розірвання шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою сторін, у разі відмови подружжя від договору та за рішенням суду на вимогу одного з подружжя з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

До визнання недійсним шлюбного договору за рішенням суду застосовуються підстави, вста-

новлені ч. 1 ст. 215 ЦК України. У разі недодержання письмової форми шлюбного договору він є дійсним, однак як вказує норма абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Шлюбний договір, укладений з недодержанням вимоги його нотаріального посвідчення, є нікчемним.

Подальші дослідження у даному напрямі доцільно здійснюватися щодо правових наслідків недійсності шлюбного договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Кодекс. Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Олійник О.С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Наук.-досл. інс-т прив. права і підпр.-ва Акад. прав. наук України. К., 2009. 23 с.
4. Казарян К.А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський нац. унів.-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 199 с. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/dis.doc-1.pdf>
5. Чеховська І.В. Право на укладення шлюбного договору / І.В. Чеховська, В.С. Яременко. // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 144-147. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/39.pdf 39.pdf
6. Горбатко Ю.О. Шлюбний договір як спосіб уникнути розлучень / Ю.О. Горбатко, Т.А. Кобзева // матер. міжнародної наук.-практ. конф. "Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства". Сумський держ. унів.-т. Суми, 21-22 травня 2015. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/41655/1/gorbatko.pdf>;jsessionid=3AA102DA9006DBCDA70CB1E13029051
7. Сорока М. Шлюбний договір в Україні: працюючий механізм чи інструмент тиску // Юридична газета online. 2020. № 17 (723) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shlyubnyi-dogovir-v-ukrayini-pracyuyuchiy-mehanizm-chi-instrumen>
8. Бажанова В.О. Здійснення права власності подружжя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац. унів.-т ім. Т. Шевченка.

К., 2016. 207 с. URL: http://sec.knu.ua/upload/iblock/ddc/dis_Bazhanova%20V.O..pdf

9. Ахмач Г.М. Договірні правовідносини членів сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2009. 19 с.

REFERENCES:

1. Simeinyi kodeks Ukrainy: Kodeks. Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 10.04.2025).
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks. Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 10.04.2025).
3. Oliynyk O.S. Shliubnyi dohovir: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva riznykh pravovykh system: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Nauk.-dosl. ins-t pryv. prava i pidpr.-va Akad. prav. nauk Ukrainy. K., 2009. 23 s.
4. Kazarian K.A. Shliubnyi dohovir u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Kharkivskyi nats. univ.-t im. V.N. Karazina. Kharkiv, 2016. 199 s. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/dis.doc-1.pdf>
5. Chekhovska I.V. Pravo na ukladennia shliubnoho dohovoru / I.V. Chekhovska, V.S. Yaremenko. // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2020. № 2. S. 144-147. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/39.pdf 39.pdf
6. Horbatko Yu.O. Shliubnyi dohovir yak sposib unyknyty rozluchen / Yu.O. Horbatko, T.A. Kobzieva // mater. mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. "Diialnist orhaniv publichnoi vlady shchodo zabezpechennia stabilnosti ta bezpeky suspilstva". Sumskyi derzh. univ.-t. Sumy, 21-22 travnia 2015. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/41655/1/gorbatko.pdf>;jsessionid=3AA102DA9006DBCDA70CB1E13029051
7. Soroka M. Shliubnyi dohovir v Ukraini: pratsiuiuchy mekhanizm chy instrument tysku // Yurydychna hazeta online. 2020. № 17 (723) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shlyubnyi-dogovir-v-ukrayini-pracyuyuchiy-mehanizm-chi-instrumen>
8. Bazhanova V.O. Zdiisnennia prava vlasnosti podruzzhia : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Kyivskyi nats. univ.-t im. T. Shevchenka. K., 2016. 207 s. URL: http://sec.knu.ua/upload/iblock/ddc/dis_Bazhanova%20V.O..pdf
9. Akhmach H.M. Dohovirni pravovidnosyny chleniv simi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Nats. un.-t "Odeska yurydychna akademiia". Odesa, 2009. 19 s.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2025